

فصلنامه مطالعات حقوق

Journal of Legal Studies

شماره بیست و هفتم. زمستان ۱۳۹۷، صص ۳۶۴-۳۴۱ Vol 3. No 27. 2018, p 341-364

ISSN: (2538-6395)

شماره شاپا (۲۵۳۸-۶۳۹۵)

عوامل طولانی شدن دادرسی در پرونده‌های کیفری و حقوقی در محاکم قضایی

حمزه رضایی^۱، سید علی نوربخش^۲

۱. دانشجوی دکتری حقوق جزا و جرم‌شناسی - مدرس دانشگاه

۲. کارشناس ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی - قاضی دادگستری

چکیده

مهمترین دغدغه‌های پیش‌روی نظام حقوقی طولانی شدن روند رسیدگی در پرونده‌های حقوقی و کیفری می‌باشد بر همین اساس در این مقاله سعی شده است به اهم این عوامل بپردازیم. اطلاع دادرسی در تمامی مراحل رسیدگی به ویژه در مرحله تحقیق را باید ناشی از عدم فرهنگ‌سازی کافی در میان سطوح مختلف جامعه و هم چنین احساس حس مسئولیت‌پذیری و همکاری در میان نهادهای مختلف دانست. به همین دلیل به منظور حمایت از حقوق شهروندی، اعمال و اجرای تسریع روند دادرسی، به صورت شایسته، به مطالعه و بررسی موارد مهم و قابل ذکر در اطلاع دادرسی خواهیم پرداخت.

واژه‌های کلیدی: دادرسی، پرونده‌های کیفری، حقوقی، اطلاع، قضایی

مقدمه

وقتی شخص پرونده‌ای اعم از حقوقی و کیفری را در دادگاه اقامه می‌کند انتظار دارد که در زمانی معقول و مناسب با تسریع در روند رسیدگی به نتیجه دعوی خود برسد لیکن متأسفانه امروزه طولانی بودن دادرسی مهم‌ترین چالش دستگاه قضایی کشور در رسیدگی به پرونده‌های کیفری و حقوقی است. اطاله دادرسی در امر حقوقی در برخی موارد اجتناب‌ناپذیر و قابل توجیه است. به‌علاوه چون امری طرفینی بوده و به طور مستقیم ارتباطی با نظم و امنیت عمومی ندارد، بررسی آن اهمیت چندانی پیدا نمی‌کند. لیکن اطاله دادرسی در امر کیفری توجه همگان را برمی‌انگیزد چرا که اقتضای امر کیفری رسیدگی فوری و خارج از نوبت به آن است تا هم احقاق حق شاکی و زیان‌دیده از جرم به موقع و بدون فوت وقت صورت گیرد و هم جامعه شاهد اقدام سریع دستگاه قضایی در برخورد با مجرم و ایجاد نظم و امنیت عمومی و سرآخر تحقق عدالت باشد. تعلل و اتلاف وقت نادرست و نابه‌جا در رسیدگی‌های کیفری برخلاف رسیدگی‌های حقوقی قابل توجیه و دفاع نمی‌باشد، چراکه رسیدگی با تأخیر و با گذشت مدت طولانی از تاریخ وقوع جرم اثر بازدارندگی و ارعابی مجازات را از بین برده و موجبات تجری افراد به ویژه مجرمین حرفه‌ای و یأس و نومیدی مردم و بی‌اعتمادی آن‌ها به دستگاه قضایی را فراهم می‌کند.

معانی لغوی و اصطلاحی اطاله

– اطاله در لغت به معنای کش دادن، کشیدن، به درازا کشیدن نیز به کار رفته است و در زبان فارسی و عربی معنای دقیق آن به اسمی که در کنار آن قرار می‌گیرد، بستگی دارد. (اتابکی، ۱۳۷۸، ۱، ۳۶۵).

– دادرسی در لغت به معنی رسیدگی کردن به داد و شکایت اشخاص و به دادکسی رسیدن یا به دادخواهی دادخواه رسیدگی کردن می‌باشد. (عمید، ۱۳۷۱، ۵۸۰).

دادرسی در اصطلاح

– در واقع دادرسی در لغت به مقرراتی اطلاق می‌شود که در جریان رسیدگی به شکایات یا دعوی به منظور اتخاذ تصمیم توسط قاضی مرجع رسیدگی یا شخصی که به او اختیار تصمیم‌گیری داده شده است به کار می‌رود. (جعفری لنگرودی، ۱۳۷۹، ۲۷۳)

– البته در تعریف دیگر «دادرسی به مفهوم اخص، رسیدگی مرجع قضایی به درخواست خواهان، در جهت صدور رأی، با لحاظ پاسخی می‌باشد که طرف مقابل، عندالاقضاء مطرح می‌نماید. (شمس، ۱۳۸۱، ۱۲۲).

– به مقرراتی اطلاق می‌شود که در جریان رسیدگی به شکایات یا دعوی به منظور اتخاذ تصمیم توسط قاضی مرجع رسیدگی یا شخصی که به او اختیار تصمیم‌گیری داده شده است به کار می‌رود. (جعفری لنگرودی، ۱۳۷۹، ۲۷۳)

– در تعریف دیگری «دادرسی به مفهوم اخص، رسیدگی مرجع قضایی به درخواست خواهان، در جهت صدور رأی، با لحاظ پاسخی می باشد که طرف مقابل، عندالافتضاء مطرح می نماید. (شمس، ۱۳۸۱، ۱۲۲).

تعریف طولانی شدن دادرسی (اطاله دادرسی)

اطاله در لغت به معنای به درازا کشیدن و طولانی کردن است. در اصطلاح حقوقی اطاله را به صورت مرکب با واژه دادرسی به کار می برند. (انصاری، ۱۳۸۸، ۳۳۷) و دادرسی در معنای مورد بحث ما، تمامی اعمالی است که برای یافتن راه حلی قضایی صورت می گیرد در واقع ای خاص. (لنگرودی، ۱۳۹۰، ۱۸۵۴). بنابراین به جمع تعاریف و مفاهیمی که ارایه گردید می توان گفت که اطاله دادرسی عبارت است از طول دادن و به درازا کشانیدن مجموعه اعمالی تشریفاتی که برای صدور حکم در هر واقعه و قضیه ای باید صورت بگیرد. طولانی شدن فرایند (جریان) دادرسی در مراجع قضایی به دلایل موجه و غیر موجه در مراحل مختلف رسیدگی اعم از تحقیقات محاکمه و اجرا می باشد.

در یک دادرسی حداقل زمان جهت رعایت اصول دادرسی لازم است و تأخیر دادرسی از این جهت یک امر طبیعی و ضروری محسوب می شود. اگر زمان دادرسی به طور غیرمنطقی و بی دلیلی طولانی شود، امری غیرطبیعی و غیرقانونی به حساب می آید، البته نمی توان گفت که تأخیر زمان ناشی از اجرای قانون، اطاله دادرسی محسوب نمی شود، چرا که در بسیاری از موارد خود قانون غیرمنطقی بوده و نمی توان همه علل اطاله را منحصر به اشخاص (به عنوان مثال عدم انجام ابلاغ صحیح توسط مأمور ابلاغ) منتسب کرد. در صورتی که قانون به صورت غیراصولی، زمان یک دادرسی را طولانی کند، آیا قانون نامعقول بوده و باید با اصطلاح آن از اطاله دادرسی پیشگیری کرد.

از پدیده اطاله دادرسی همواره به عنوان یکی از بزرگترین مشکلات دستگاه قضایی کشور یاد می شود. امری که هر ساله به وجود تدابیر و تمهیدات گوناگون قوه قضاییه روندی رو به رشد را دنبال می کند. که امروزه اطاله دادرسی یکی از مهمترین معضلات قوه قضاییه به شمار می آید که در دل خود بسیاری دیگر از مشکلات و معضلاتی که امروزه گریبان گیر دستگاه قضایی است، نظیر افزایش پرونده های قضایی را به همراه دارد. (کدخدایی، ۱۳۹۳، ۳۹۵).

ضابطه ی تشخیص مهلت معقول

تعیین ضابطه این که چه مهلتی، معقول به شمار می رود، امر مشکلی است. در تعیین مهلت معقول نظر دیوان اروپایی حقوق بشر آن است که هر قضیه را باید با توجه به شرایط پرونده مشخص کرد و می توان معیارهایی نظیر میزان پیچیدگی قضیه، نحوه رفتار خواهان و مقامات قضایی با پرونده و شرایط دیگر را در نظر گرفت. «همچنین رفتار شخص متهم، نظیر عدم همکاری وی با مقامات قضایی و عدم حضور در جلسه دادرسی می تواند به طولانی شدن تحقیقات و تبعاً به طولانی شدن بازداشت کمک کند و در عین حال

مهلت معقول نیز به حساب بیاید. نظیر کمیسیون اروپایی حقوق بشر از خلال تصمیمات متعدد بر این بوده است که «مهلت معقول» مفهومی مبهم است که باید با لحاظ اوضاع و احوال در هر مورد خاص بررسی شود (صابر، ۱۳۸۸، ۱۵۸).

در پرونده‌های کیفری، از زمانی که شخصی مورد اتهام واقع شود، مهلت معقول باید رعایت شود و منظور از اتهام، اخطار رسمی است که از سوی مقامات ذیصلاح داده می‌شود که مدعی ارتکاب جرم از سوی آن شخص است. در ارزیابی معقول بودن، دادگاه سه مسأله را مورد توجه قرار می‌دهد: پیچیدگی پرونده، رفتار شاکی و رفتار مقامات دولتی. دادگاه به طور مجزا آنها را بررسی کرده، سپس مدنظر قرار می‌دهد که آیا در جریان رسیدگی تأخیراتی وجود دارد یا خیر. به طور کلی، سه معیار به منظور ارزیابی مهلت معقول در رسیدگی‌ها وجود دارد که عبارتند از: معیار شخصی، معیار نوعی و مختلط. ذیلاً به بررسی آنها می‌پردازیم.

ضابطه شخصی بودن دادرسی

در معیار شخصی دلایل متعددی چون ماهیت اتهام، جدی بودن اتهامات موجود در پرونده شرکا و بزه دیدگان و... می‌تواند در پیچیدگی پرونده نقش داشته باشد (صابر، ۱۳۸۸، ۲۰۹). تعیین مدت معقول به شرایط هر پرونده بستگی دارد. قاضی با بررسی پرونده میزان مهلت دادرسی را مشخص می‌کند. قوانین و مقررات می‌تواند باعث پیچیدگی پرونده‌ها شوند؛ مانند قوانین جدید و مبهم، تلاش برای برقراری تساوی سلاح‌ها، تعیین صلاحیت دادگاه‌ها و سعی بر قانون‌مداری کامل و دقیق. از این موارد می‌توان مشکلات دسترسی به اسناد و مدارک و تحلیل آنها و حجم زیاد آنها، رسیدگی به دو پرونده مربوط به یک فرد در دو شعبه از دادگاه و هماهنگی لازم بین این شعبات را نام برد. دیوان اروپایی در «پرونده ژیلمن علیه فرانسه» در تاریخ ۲۱ فوریه ۲۰۰۱ که موضوع آن سلب مالکیت بود و مدت دادرسی آن ۱۴ سال طول کشیده بود بیان می‌کند: «گرچه دادرسی مربوط به سلب مالکیت پیچیده هستند بخصوص زمانی که پرونده در دو مرجع اداری و قضایی در حال بررسی است، مراجع اداری سعی بر آن دارند که دلیل قانونی برای سلب مالکیت فراهم کنند و مراجع قضایی نحوه انتقال و پرداخت غرامت را مورد بررسی قرار می‌دهند. این تداخل دو مرجع می‌تواند باعث طولانی شدن پرونده شود». بدیهی است که محاکمات کیفری بین‌المللی در مقایسه با دادرسی‌های داخلی پیچیده تر است، از این رو، تضمین سرعت معقول در فرایند کیفری بین‌المللی حساسیت فوق‌العاده‌ای دارد (فضائلی، ۱۳۸۷، ۳۴۲).

در پرونده «انکولسکو علیه رومانی» ۱۹ نوامبر ۲۰۱۳ متقاضی مدعی بوده در رسیدگی به اتهام ارتکاب جعل، نسبت به وی مهلت و عقول رعایت نشده است. در این پرونده مشاهده می‌شود که رسیدگی ۱۴ سال طول کشیده است. به همین دلیل، متقاضی بیان می‌دارد که مراجع داخلی به تنهایی مسئول طول مدت رسیدگی‌ها هستند و پرونده وی فاقد هرگونه پیچیدگی بوده که ۱۴ سال به طول بینجامد. دیوان متذکر می‌شود که معقول بودن رسیدگی‌ها باید در پرتو اوضاع و احوال پرونده تعیین شود: از قبیل پیچیدگی

پرونده، رفتار متقاضی و... بر همین اساس، دولت رومانی اظهار داشت که تأخیرات دادرسی بدین دلیل بوده که احکام دادگاه های بدوی مکرراً توسط دادگاه استیناف نقض شده است. بنابراین، می توان پذیرفت که پرونده مزبور تا حدی پیچیده بوده است. در نهایت دیوان اظهارات متقاضی را در ارتباط با طول مدت رسیدگی قابل پذیرش دانسته، دولت رومانی را به پرداخت وجوهی به منظور جبران خسارات وارد بر متقاضی محکوم کرد. (فضائلی، همان)

در مورد جرائم تحت صلاحیت دیوان کیفری بین المللی، هرگاه متهم در بازداشت به سر برد رسیدگی سریع به پرونده از اهمیت برخوردار است، زیرا هرچه سریعتر به جرائم متهم رسیدگی شود و وضعیت وی روشن گردد به عدالت نزدیکتر است. ماده ۶۰ اساسنامه دیوان کیفری بین المللی مقرر می دارد: «شعبه مقدماتی باید اطمینان یابد که شخص بازداشت شده به جهت تأخیر ناموجه دادستان، مدت غیرمعقولی را قبل از محاکمه در بازداشت نباشد. اگر چنین تأخیری رخ دهد، دیوان موظف است آزادی مطلق و یا مشروط وی را مورد بررسی قرار دهد».

ضابطه های عینی در دادرسی

معیار عینی از دو جهت بررسی می شود:

۱- معیاری را که در قوانین و مقررات دیوان کیفری بین المللی و دیوان اروپایی حقوق بشر در قالب مواد مختلف آمده است.

۲- سیاستی را که نظام عدالت قضایی کشورهای عضو دیوان کیفری بین المللی و دیوان اروپایی حقوق بشر جدای از پرونده ای خاص در پیش می گیرد.

قوانین و مقررات: منظور از آنها، مهلت هایی است که در اساسنامه دیوان کیفری بین المللی و آیین دادرسی و ادله آن آمده است. به عبارتی، مقررات فوق بیانگر آن است که هر موضوع که در مورد آن مهلتی معین شده، باید در همان مهلت انجام گیرد و در غیر این صورت، مهلت معقول رسیدگی نقض می گردد.

نظام قضایی: در بررسی مهلت معقول دادرسی در دیوان کیفری بین المللی، نقش نظام قضایی کشورهای عضو دیوان از اهمیت برخوردار است. برای مثال، یکی از مواردی که دیوان علیرغم رسیدگی کیفری از سوی دادگاه ملی، می تواند به آن رسیدگی کند. تأخیر غیرقابل توجیه در رسیدگی است. ماده ۱۷ اساسنامه دیوان کیفری بین المللی در این باره مقرر می دارد: «تأخیری غیرقابل توجیه در رسیدگی وجود داشته است که با توجه به اوضاع و احوال، با قصد اجرای عدالت نسبت به شخص مورد نظر مغایرت دارد». بنابراین، دیوان درمی یابد که نظام قضایی کشور مذکور دارای مشکل اساسی بوده و این امر موجب شده است که عملکرد نظام قضایی ماهیتاً با قسمت «ج» بند ۱ ماده ۶۸ اساسنامه دیوان کیفری بین المللی ناسازگار باشد. در این موارد دیوان به قضیه رسیدگی می کند.

شیوه‌های خاص رسیدگی با هدف سرعت بخشیدن به دعوای کیفری و جلوگیری از اطاله دادرسی، به ویژه در جرایم کم اهمیت، و تدوین مقررات جدید ناظر بر ادله اثبات دعوای کیفری از ابتکارات مهم این قانون محسوب می‌شود. (آشوری، ۱۳۷۶، ۱۷۳)

عملکرد مقامات قضایی و کارمندان بخش اداری نظام قضایی نیز می‌تواند در رعایت یا عدم رعایت مهلت معقول مؤثر باشد. «در پرونده باک علیه آلمان در مارس ۱۹۸۹، دادگاه دادرسی را به بهانه این که شاکی از سلامت روحی و روانی برخوردار نیست، به مدت طولانی به تأخیر انداخت. در این قضیه دیوان اروپایی بیان می‌دارد که وضعیت نامناسب روحی و روانی شاکی دلیل قانع‌کننده‌ای نیست که دادگاه در مدت زمان طولانی هیچ اقدامی را انجام ندهد و دادرسی به تأخیر بیفتد. دیوان معتقد است طولانی شدن دادرسی به مدت ۱۳ سال یا بیشتر از ۶ سال نشان دهنده نقض مهلت معقول است که دولت‌ها باید بر طبق تعهدات خود اقداماتی به موقع و مناسب برای رفع این مشکل در نظام قضایی خود انجام دهند.» (بازرگان زاده، ۱۳۷۸، ۴۵)

ضابطه‌ی مختلط در دادرسی

منظور از معیار مختلط آن است که به منظور دستیابی به مهلتی معقول، باید مجموع معیارهای عینی و شخصی را مدنظر قرار داد؛ بدین معنا که قاضی ابتدا مواعید و مهلت‌های مقرر در قوانین و مقررات را مورد توجه قرار می‌دهد. در ادامه، هرگاه قانون موعدی را معین نکرده قاضی می‌تواند در چارچوب قانون و به منظور اجرای عدالت موعدی را مشخص سازد. همچنین در فرضی که تحقیقات یا رسیدگی در مدت اعلامی قانونگذار به دلایل معقولی به پایان نمی‌رسد، تحقیقات یا دادرسی ادامه می‌یابد.

علل اطاله دادرسی

عوامل مربوط به قانون

قانون عبارت است از قاعده‌ای که به توسط یک قدرت عمومی مقرر شده و مدلول آن الزام یا اذن یا اباحه است و همه افراد باید از آن پیروی کنند. (جعفری لنگرودی، ۱۳۷۹، ۲۳)

«قانونگذار از وضع قانون همیشه دو هدف دارد:

۱- حفظ نظم اجتماعی.

۲- بهبود بخشیدن به وضع موجود.

برای رسیدن به هدف اول رعایت عادات و رسوم لازم است که در اجتماع مورد عمل قرار گرفته است. برای رسیدن به هدف دوم که بهبود بخشیدن به وضعیت موجود می‌باشد، مقننین تمامی عوامل طبیعی، اجتماع، اقتصادی و سیاسی را در نظر می‌گیرند و راه بهبود وضعیت موجود را پیش‌بینی می‌کنند و طرحی می‌اندیشند و طبق آن وضع قوانین می‌نمایند و یا در قوانین موجود تغییری می‌دهند.» (امامی، ۱۳۷۴، ۶، ۱)

جهت حفظ بیشتر نظم اجتماعی باید با وضع قوانین مناسب میزان اختلافات و دعاوی را کاهش داد و برای بهبود بخشیدن به وضع موجود در دادگستری باید علاوه بر کاستن از میزان دعاوی، قوانینی وضع کرد که در صورت بروز اختلاف، دعوا در کوتاه ترین زمان ممکن مختومه شود و اطاله دادرسی پیش نیاید. با توجه به این که اطلاع دادرسی مهمترین مشکل دستگاه قضایی است، قانون گذار قبل از تصویب قانون باید آثار آن را در دادگستری مورد بررسی قرار دهد، تا ببیند که آیا با تصویب آن قانون، آمار دعاوی کمتر و سرعت دادگستری بیشتر می شود یا خیر؟

تعداد زیاد دعاوی در دادگستری باعث طولانی شدن اوقات دادرسی می شود؛ زیرا در تعیین اوقات دادرسی علی الاصول باید رعایت نوبت شود و وقتی اوقات دادرسی از قبل به نوبت به داوری قبلی اختصاص یافته وقت دادرسی طولانی برای دعاوی جدید تعیین و اولین جلسه بعد از چند ماه تشکیل می گردد. (مهاجری، ۱۳۷۸، ۱۸)

فاصله طولانی بین اوقات دادرسی و نوبت های یک پرونده باعث می شود، دعوی دیرتر مختومه شود. از طرفی تعیین نوبت در اکثر دعاوی به یک جلسه منحصر نشده و با تجدید مکرر اوقات، دادرسی با کندی مواجه می شود. البته کندی دادرسی فقط به علت تجدید مکرر اوقات دادرسی نمی باشد و می تواند علل دیگری مانند متوقف ماندن دادرسی برای مدت نامحدود داشته باشد که در جای خود به آن خواهیم پرداخت. برخی علل قانونی موجب افزایش تراکم دعاوی می شوند و برخی دیگر از اسباب کندی دادرسی به شمار می روند و از این طریق بر افزایش اطاله دادرسی تأثیر می گذارند. در این مبحث، عوامل تراکم دعاوی و عوامل کندی دادرسی در دو گفتار مجزا مورد بررسی قرار می گیرد و مباحث تطبیقی نیز به فراخور، بیان می شود. (افشار نیا و مبین، ۱۳۸۹، ۴۰)

مشکلات ناشی از قوانین مسبب اطاله دادرسی

عدم رعایت فنون قانون گذاری

قانون گذاری دارای فنون و شیوه های مختلفی است «پیش نویس قوانین یا توسط قوه مجریه یا با امضاء ۱۵ نفر از نمایندگان به مجلس تقدیم می شود. در عین حال به موجب بند (۲) اصل ۱۵۸ قانون اساسی، تهیه لوایح قضایی متناسب با جمهوری اسلامی در صلاحیت قوه قضاییه است. به موجب بندهای ۱ و ۳ همین اصل تدوین قوانین مربوط به سازمان قضایی و استخدام قضات نیز به قوه قضاییه محول شده است. بدین ترتیب هر سه قوه مملکت در تدوین قانون واجد صلاحیت هستند ولی قانون نویسی هم از جهت شکل و هم از لحاظ محتوی در واقع یک امر تخصصی است در حالی که قوه قضاییه حسب فرض، تخصص کافی در امر تدوین قانون دارد و دو قوه دیگر در این زمینه نیاز به تشریک مساعی دارد.» (نصیری، ۱۳۸۲، شماره

مطالعات به عمل آمده در مورد حجم و محتوای قوانینی که در دو دهه گذاشته به تصویب رسیده است نشان می‌دهد که در اثر ناهماهنگی و تعجیل در تنظیم لوایح قانونی، حقوق و تکالیف مردم ناشی از این قوانین دستخوش تزلزل و در معرض تفسیرهای مختلف واقع شده است از اینرو مشکلاتی که در راستای عدم رعایت فنون قانونگذاری مطرح است به شرح ذیل مطرح می‌گردد:

الف- مشکل یافتن و استخراج مقررات قانونی، که در این خصوص به قوانینی که با هدف‌های دیگر به تصویب رسیده‌اند از جمله قانون بودجه و قوانین مربوط به شرح وظایف ادارات و سازمان‌های مختلف می‌توان اشاره کرد. که اصطلاحاً این قوانین را می‌توان قوانین تخصصی نام گذاشت که به وسیله ورزاتخانه‌های مختلف تقدیم می‌شود، با وجودی که توسط کمیسیون و کمیته‌های تخصصی مورد بررسی قرار می‌گیرد اما به علت اصرار و عجله‌ی وزارتخانه‌ها که فقط مصالح خود را در نظر می‌گیرند به ناچار تنها کارشناسان فنی برای اظهار نظر دعوت می‌شوند و بدون دخالت حقوقدانان صلاحیت‌دار و علاقمند که می‌توانند لوایح را در مجموع با سیستم حقوق کشور نهادینه کنند، تنظیم می‌شود.

از این رو ما شاهد تصویب قوانینی هستیم که قابل همزیستی با سایر قوانین کشور نیستند و سبب ایجاد سازمان‌های اداری متفاوتی می‌شوند که نسبت به موضوع خاصی دارای اختیارات و وظایف مشترک می‌شوند و اسباب بوجود آمدن مقررات متعدد فراهم می‌شود که از نظر قضات دور مانده و در مواقع لزوم به راحتی دستیابی به آنها پیدا نمی‌شود و پرونده‌ها و اختلافات به علت پیدانشدن به موقع مستندات قانونی معطل می‌مانند.

ب- در تدوین قوانین مراحل مطالعات مقدماتی که شامل تحقیقات تخصصی و تحقیقات حقوقی است به طور کامل صورت نمی‌گیرد. در مرحله تحقیقات حقوقی باید حقوقدانان دخالت کنند و عدم دخالت آنها در این مرحله از تدوین قوانین موجب می‌شود تا قوانین و مقررات کهنه به طور صریح نسخ نشوند و همچنین قوانین متزاحم و زائد و مبهم و غیرشفاف و یا بدون محدودیت کماکان به موجودیت خود ادامه دهند و تعارضات احتمالی بین قوانین و مقررات قبلی مرتفع نشود و ضمانت اجرایی مؤثری ملحوظ نشود و قوانین از شفافیت کافی برخوردار نباشند و از ایجاد صلاحیت‌های متقارن و موازی در دستگاه‌های دولتی مختلف جلوگیری نگردد از صلاحیت‌های متقارن و موازی در دستگاه‌های دولتی مختلف جلوگیری نگردد از این رو اگر چه قضات در مرحله اجرای قانون مکلفند با مدد قواعد تفسیر قوانین، مشکلات ایجاد شده را مرتفع کنند اما با توجه به این که بدنه جامعه قضات معمولاً از تجربه کافی برخوردار نبوده و در عمل قاضی دچار سردرگمی شده و به تبع او پرونده‌ها به جهت پیدا نشدن راه‌حل سریع و صریح و آسان قانونی، مدتها معطل خواهند شد و بعضاً به علت اشتباه در استنادات با نقض‌های مکرر آراء مواجه و عملاً شاهد طولانی شدن رسیدگی به یک موضوع نزد محاکم هستیم.

ج- عدم اطلاع رسانی و طرح عمومی به جهت این که در مرحله مطالعات مقدماتی برای تدوین قوانین پیش‌نویس آن به اطلاع عموم نمی‌رسد از این رو از نظرات کارشناسان و متخصصان غیروابسته به دولت

محروم شده و مشمولین آتی این قوانین از قانونی که قرار است در مورد آنها به تصویب برسد بی اطلاع بوده و پیشاپیش نمی توانند خود را با آن تطبیق دهند. (کاتوزیان، ۱۳۹۵، ۵۴)

د- در تهیه متن قانون مشکلات و مسائل ذیل مطرح و قابل ذکر می باشد:

۱- به کار بردن جملات اخباری، توجیها و نتیجه گیری ها.

۲- به کار بردن کلمات تکراری و زائد.

۳- به کار بردن کلمات هیجانی یا ترغیب کننده.

۴- به کار بردن کلمات و عبارات مبهم و عدم تعیین ضمانت اجراء برای آن.

۵- استفاده از اصطلاحات خارج از حدود اطلاعات عمومی.

۶- استفاده از اصطلاحات و کلماتی که در مضامین مختلف دارای مفاهیم مختلف هستند.

۷- عدم هماهنگی اصطلاحات قانونی با اصطلاحات سایر قوانین کشور و ادبیات حقوقی.

۸- عدم رعایت اصول حقوقی و زبان علم حقوق در تدوین قوانین.

بی ثباتی قوانین، جرم انگاری و توسل زیاد به مجازات های شلاق و حبس، نبود قانون در مورد بسیاری از مسائل مستحدثه. قید عبارات رکبیک و موهن در متن بعضی از قوانین مانند ۱۴۴ قانون مجازات اسلامی.

(سلماسی، ۱۳۸۲، ۲۶۶)

لذا وجود هر یک از مشکلات فوق الاشاره اگر چه تمام مشکلات منحصر به این موارد نیست اما می تواند سبب سردرگمی تشکیلات قضایی بشود و هر کدام می تواند به نوعی سبب شود که قاضی به راحتی به وظیفه خود که تطبیق موضوعات مستحدثه با قوانین و مقررات است دچار اشکال شود و با قاطعیت می توان ادعا کرد در بسیاری از پرونده ها به علت مشکلات ناشی از نقص یا نبود قوانین و یا پیدانکردن به موقع قوانین مربوطه، در محاکم معطل می ماند و قاضی سردرگم شده و جهت رفع و رجوع مجبور است مبادرت به صدور دستورات کلی و مبهم جهت رهائی از تعقیب انتظامی بنماید.

در مورد عنوان فوق اصطلاحی وجود دارد بنام «کدیفیکاسیون» که این اصطلاح در حقوق ما چنین تعریف شده است «تنقیح قوانین و تعیین منسوخ از ناسخ و عام و خاص و تعیین ربط مقررات مختلف با یکدیگر از هر جهت و گردآوری و تدوین به سبک علمی». (بیگ زاده آروق، ۱۳۸۲، ۸۵)

در مقابل اصطلاح *coeification*، جعفری لنگرودی اصطلاح «تدوین علمی قانون» را به کار برده و در تعریف آن گفته است (غرض از تدوین علمی عبارت است از: اعمال قواعد علمی از قبیل تشخیص ناسخ و منسوخ و عام و خاص و مطلق و مقید) و ترتیب قوانین و نظامات و کشف روابط مقررات و تصریح به این روابط و نهادن قسمتهای مختلف در جای متناسب به طوری که در عین اطمینان به سهولت و در کمترین وقت، دسترسی به قانون مورد نظر ممکن باشد». (جعفری لنگرودی، ۱۳۹۰، ۴۱۴۲)

حالا با این تفاسیر، مسأله ای پیش می آید، که آیا ضرورتی به گردآوری علمی قوانین داریم یا خیر؟ با بررسی ها به عمل آمده به جهت زیر لازم است که قوانین به نحو علمی تدوین و گردآوری شوند:

الف- امروزه کثرت متن‌های قانونی و مقررات عمومی به حدی رسیده است که به اصل قدیمی «جهل به قانون رافع مسئولیت نیست.» با اشکال و سختی می‌توان استناد کرد. زیرا نه تنها مردم عادی از وجود بسیاری از قوانین بی‌اطلاع هستند، بلکه خواص و اصحاب قانون نیز در اطلاع یافتن و تسلط بر متن و محتوا و حتی عناوین کلیه قوانین با مشکل مواجه هستند و یکی از اصحاب قانون قضات هستند.

وقتی یک قاضی آن هم از قضات جوان که بدنه‌ی اصلی تشکیلات قضایی را نیز تشکیل داده‌اند با صدها عنوان قانون و آئین‌نامه و مقررات مواجه باشد واقعا به سختی می‌تواند ناسخ و منسوخ آن را تشخیص دهد علی‌الخصوص خود قوانین نیز در تعیین قوانین منسوخ شده در قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ با تصریح تعیین تکلیف ننموده‌اند و لذا قطعاً بایستی منتظر استنادات غیرمرتبط از سوی قضات بوده و این استنادات نیز نهایتاً منجر به نقض آراء و رسیدگی مجدد می‌شود و خلاصه امر این است که موضوع در مجموع منجر به اطلاع دادرسی خواهد شد.

ب- گردآوری قوانین توسط عده‌ای بعنوان تدوین‌کننده و گردآورنده که دارای مسئولیت و سمت رسمی از طرف دولت نبوده موجب می‌شود که قوانین برحسب ابتکارات شخصی جمع‌آوری شده و یا هر وزارتخانه‌ای صرفاً مجموعه مقررات مربوط به خود را جمع‌آوری و منتشر کند که این کوشش‌ها پاسخگوی نیاز عمومی نیست زیرا تنها جمع‌آوری کفایت نمی‌کند، بلکه بایستی قوانین منسوخ را از مجموعه قوانین جدا کرده و کلیه اصلاحات و مقررات و آراء وحدت رویه و آئین‌نامه‌های مربوط به هر قانون را در یک مجموعه گرد آورد و همچنین به قوانین و مقررات مرتبط نیز در ذیل هر قانون اشاره کرد تا هر قاضی و حقوقدانی در موارد لزوم و رجوع به هر قانونی بتواند به هر مجموعه‌ای کامل و گویا دستیابی پیدا کرده و اگر قاضی بخواهد حکمی را به استناد آن قانون صادر نماید مقررات مرتبط با آنرا از نظر دور نداشته و رای ناقص و قابل نقضی را صادر نکند که سبب طولانی شدن احقاق حق مردم می‌شود و همچنین این امر به و کلاً کمک می‌کند تا دفاعیات گویا و جامع و مانعی از پرونده‌ی موکل خود به عمل آورده که این امر سبب تسریع در روند دادرسی خواهد شد.

ج- ادارات و مؤسسات عمومی خواه ناخواه هر یک مجری قسمتی از قوانین مملکتی‌اند. بنابراین تعارض و پیچیدگی قوانین سبب تداخل مسئولیت‌ها و اختلاف وسیع بین ادارات و سردرگمی ارباب رجوع می‌شود و امر قضاوت و حل اختلاف نیز برای قضات با سختی مواجه می‌شود و هر کدام به قانون خاصی استناد کرده و امر قضاوت را دچار تردید و تزلزل می‌کنند که نهایتاً سبب تعلل‌ها و تأخیرات بیش از حد در امر دادرسی خواهد شد. در ضمن پیچیدگی قوانین سبب می‌شود که برای رفع ابهام و تعارض آنها تصویب‌نامه‌ها و آئین‌نامه‌های مختلفی صادر گردد که خود بر آشفتگی مقررات خواهد افزود.

د- صرفاً گردآوری قوانین گره از تمام مشکلات نمی‌کاهد بلکه بایستی موقع و محل هر مقرراتی را در داخل قوانین سابق روشن و مشخص ساخت به عبارت دیگر آنان هنگام تدوین و تنظیم قانون باید بگویند

چه ماده یا فصل و عنوانی از چه قانونی را نسخ یا تغییر می دهد یا قانون تصویب شده داخل در زمره کدام دسته از قوانین است، در نهایت ایجادکنندگان قانون قبل از تدوین مقررات باید از خود پرسند:

- ۱- آیا در این موضوع یک قاعده قدیمی و متروک وجود ندارد که یادآوری آن بتواند رفع احتیاج کند؟
- ۲- وضع قاعده جدید با چه مواد و مقرراتی تماس دارد و کدام را نسخ یا تکمیل می کند و با چه مقرراتی ناسازگاری و تعارض دارد؟ (بیگ زاده آروق، ۱۳۸۲، ۸۹).

مشکلات ناشی از نحوه قانون گذاری و مراجع آن

انتظام هر جامعه ای به قانون آن بستگی دارد «قانون ملت نمی سازد و این ملت است که باید قانون بسازد. ساختن و پرداختن به قانون خود یک امر فنی است و به اندازه کار معمار یا طیب و جراح ظریف و حساس است. اگر اصول فنی و علمی در معماری و جراحی به کار نرود عمارت دیر یا زود سرنگون می گردد و بیمار از بین می رود. امر تهیه قانون هم اگر مانند تمام امور فنی و تخصصی بر سیستم علمی و تجربی مستقر نشود اساس یک جامعه را متزلزل می سازد. هدف قانون باید رفع اشکال باشد نه ایجاد مشکل جدید، رفع اختلاف باشد نه ایجاد اختلاف تازه، رفع معایب اجرائی باشد نه ایجاد اشکالات اجرائی دیگر، تشخیص همین مسائل آسان نیست و قدرت می خواهد. قدرت علم و اطلاع، صلاحیت و تجربه، ذوق و استعداد مخصوص، فکروشن و بالاخره قدرت تجزیه و تحلیل منطقی خصوصاً تمیز موارد تعارض و عیب قوانین.» (سلماسی، ۱۳۸۲، ۲۶۴)

«قانون نویسی با توجه به تعیین کننده بودن کلمات و نحوه نگارش، مستلزم داشتن اطلاعات دقیق حقوقی، ادبی و موضوعی است که در مورد آن قانون تدوین و تصویب می شود و این اهمیت از آن رو است که گاه با جابجایی یک ویرگول یا نقطه یا جایگزینی واژه ای به جای واژه دیگر تغییری بنیادین در مفهوم ایجاد می گردد که آثار حقوقی و اجتماعی زیادی در پی خواهد داشت و همین ضرورت تجمیع اطلاعات و بهره جویی بهینه و بهنگام، آن را از فن فراتر برده و به هنر نزدیک می نماید.» (موسوی مقدم، ۱۳۸۲، ۴۲)

حال با عنایت به اینکه تدوین و گردآوری و تهیه متون قانون از اهمیت شایانی برخوردار است. مباحث مربوط به این مبحث را تحت موضوعاتی ادامه می دهیم که مرتبط اصلی تحقیق، یعنی امر اطاله دادرسی باشد زیرا قوانین و مشکلات ناشی از آنها خود می تواند یکی از علل مهم اطاله دادرسی باشد. اطاله دادرسی امروزه به عنوان یکی از مهمترین مشکلات نظام قضایی ایران مطرح می باشد که این مشکل دارای علل و عوامل متعدد دور و نزدیک و مستقیم و غیرمستقیم و مشکلات ناشی از عوامل خارج از دستگاه قضایی و عوامل داخلی این تشکیلات است. قوانین و مشکلات آن یکی از مشکلاتی است که تقریباً از خارج تشکیلات قضایی بر آن تحمیل می شود و گاهی مستقیم و بعضاً غیرمستقیم سبب می شود که ما نتوانیم دارای یک دادرسی آسان و روان و شفاف و سریع باشیم. سطح علمی و تحصیلی قضات متناسب با پیچیدگی و حجم عظیم قوانین و مقررات نبوده و عملاً در مراکز آموزشی جز تعداد اندکی از قوانین

معروف مانند: قانون مدنی و مجازات اسلامی و آئین دادرسی و تجارت سایر قوانین و مقررات مورد آموزش قرار نمی‌گیرند و از طرفی در تدوین قوانین ما سیاست جنایی و قضایی خاصی دنبال نمی‌شود و تعدد مراجع قانون‌گذاری نیز مزید بر علت شده است، در مجموع در مرحله قانون‌گذاری و تدوین و گردآوری قوانین، نواقص و مشکلاتی وجود دارد که در نهایت منجر به تورم قوانین و مقررات، کثرت دعاوی و اختلافات و افزایش عناوین مجرمانه و نیاز روز افزون مردم به حل اختلافات و دعاوی توسط دستگاه قضایی شده است و روز به روز بر آمار پرونده‌ها در دستگاه قضایی افزوده می‌شود و عدم مطابقت امکانات مادی و نیروی انسانی این دستگاه با حجم عظیم پرونده‌های مطروحه نزد محاکم سبب گردیده است که دادرسی در نظام قضایی ما با پیچیدگی‌ها و مشکلات زیادی مواجه شود و به سادگی و با سرعت مناسب نمی‌توانیم به حل و فصل دعاوی و اختلافات پردازیم از اینرو این مبحث را تحت عناوین ذیل بطور مشروح‌تر مطرح می‌نماییم.

– عدم رعایت دقیق فنون قانون‌گذاری

– عدم توجه به تدوین و گردآوری علمی قوانین

– مشکلات ناشی از تعدد مراجع تقنین

مشکلات ناشی از تعدد مرجع قانون‌گذاری

اصل ۱۵۶ قانون اساسی به صراحت اصل تفکیک قوا را بیان کرده است و قوه مقننه را به عنوان مرجع تهیه و تدوین قوانین تعیین کرده است. اما در مواردی از سوی سایر قوا و مراجع دیگر نیز قانون‌گذاری صورت گرفته است که این تعدد مراجع قانون‌گذاری سبب تورم قوانین و مقررات و تعارض بین آنها شده است. از جمله مراجعی که غیر از قوه مقننه اقدام به قانون‌گذاری نموده‌اند می‌توان مجمع تشخیص مصلحت نظام و شورای عالی انقلاب فرهنگی و شورای عالی اداری و شورای عالی انقلاب فرهنگی و شورای عالی شهرسازی را نام برد. وجود قوانین زیاد سبب وجود تقیدات بیشتر در امورات مردم می‌شود و لاجرم اختلاف بین شهروندان نیز به تبع آنها افزایش می‌یابد. افزایش اختلافات سبب افزایش مراجعات به تشکیلات قضایی می‌شود و زمانی که آمار پرونده‌ها در محاکم افزایش یافت به ناچار دادگاه‌ها بایستی اقدام به تعیین نوبت برای هر پرونده بنمایند و به سبب افزایش پرونده‌ها نوبت‌های دادرسی نیز طولانی می‌شود.

آمار ورودی پرونده‌ها به دلیل افزایش جمعیت، صنعتی شدن، تورم، بیکاری، کم شدن تقیدات مذهبی و... روزه روز، در حال افزایش است. هر چند این عوامل، در تراکم دعاوی تأثیر مستقیم دارد، اما چنان که پیش تر هم بیان شد، در اینجا تنها در پی یافتن عوامل قانونی تراکم دعاوی هستیم. قوانین، اعم از ماهوی و شکلی، هر کدام به صورتی می‌توانند موجب تراکم دعاوی شوند که آنها را مورد بررسی قرار خواهیم داد. (افشار نیا و مبین، ۱۳۸۹، ۴۰).

علل اطاله دادرسی در محاکم ایران

دادرسی و اطاله دادرسی تولدی همزمان داشته اند. اطاله دادرسی منحصر به یک دوره تاریخی و یک یا چند کشور خاص نبوده است. با توجه به مقتضیات زمان و مکان، عوامل اطاله دادرسی بسته به شرایط سیاسی، اقتصادی و اجتماعی و... متفاوت بوده است. قانون هر قدر هم که کامل و صحیح و دقیق باشد، وقتی بستر لازم برای اجرای آن فراهم نباشد دردی را دوا نخواهد کرد. نقش اشخاص وقتی بیشتر نمایان می شود که بدانیم، اجرای صحیح قانون ناقص بهتر از اجرای غلط قانون صحیح و کامل است.

عدم نظارت بر طرح دعاوی

«در برابر اعمالی که حقوق اساسی فرد را مورد تجاوز قرار بدهد و آن حقوق به وسیله قانون اساسی یا قانون دیگری برای او شناخته شده باشد، هر کس حق رجوع به محاکم ملی صالحه دارد.» نظم عمومی ایجاب می کند که حق دادخواهی از حقوق اساسی افراد جامعه باشد و هیچ کس نتواند این حق را سلب نماید. «دادخواهی حق مسلم هر فرد است و هر کس می تواند به منظور دادخواهی به دادگاه های صالح رجوع نماید. در عین حال این حق نیز مانند سایر حقوق افراد جامعه بی ضابطه و بی قید و شرط نیست. در حقوق با تکیه به قاعده فقهی «لاضرر»، سوء استفاده از حق منع شده است. بر این اساس، اصل ۴۰ قانون اساسی ضابطه را مشخص کرده است و می گوید: «هیچ کس نمی تواند اعمال حق خویش را وسیله اضرار به غیر یا تجاوز به منافع عمومی قرار دهد.» آزادی بی قید و شرط افراد جامعه در اعمال حق دادخواهی، موجب اضرار به منافع عمومی و ضرر اقتصادی، معنوی و اجتماعی به خواننده و دستگاه قضایی می شود. یکی از این مضرات این است که اشخاص به سوء استفاده از دادخواهی و طرح دعاوی واهی باعث اتلاف وقت و بودجه دادگستری به علت تراکم دعاوی و در نهایت اطاله دادرسی می شوند.

دعاوی واهی به معنای عام، شامل داوری که به دلیل عدم رعایت تشریفات شکلی باطل هستند و نیز دعاوی واهی به معنای اخص می باشد. (دهقانی، ۱۳۹۰، ۱۴۷) مثلاً وقتی که علی رغم طرح دعوی قبلی، دعوی مشابه در مکان یا زمان دیگر به صورت عالمانه یا جاهلانه، تشکیل می شود، با توجه به تشکیل قبلی همان دعوا، دعوی دوم باطل می باشد.

واهی بودن دعوا به معنی اخص، از دو زاویه قابل بررسی است: «گاه دعوا را می توان از جهت موضوعی واهی دانست؛ از این حیث که متکی به هیچ دلیلی نمی باشد و یا موضوع ادعا اصولاً قابل تحقق نمی باشد. گاه دعوا را می توان از جهت قانونی (حکمی) واهی دانست، از این حیث که حتی اگر موضوع ادعایی احراز شود، حق علیه خواننده ایجاد نمی نماید، مانند دعوی شخصی که بدون اذن بدهکار، دین او را ادا نموده و اکنون وجه پرداختی را از او مطالبه می نماید.» (شمس، ۱۳۸۳، ۳، ۳۰)

با اثبات واهی بودن دعوا به معنای اعم، ردی به نفع خواننده و به ضرر خواهان صادر می‌شود. در دعوی که به دلیل عدم رعایت تشریفات شکلی باطل هستند، رأی صادره علیه خواهان صادر می‌کند. بسیار مشاهده شده که در حالی که دعوی مطرح شده در دادگاه تحت رسیدگی است، خواهان دعوی دیگری که موضوع، سبب و اصحاب آن با دعوی مذکور یکی است، در همان دادگاه یا دادگاه دیگری اقامه می‌کند. متأسفانه برای جلوگیری از طرح اینگونه دعوی، هیچ نظارتی صورت نمی‌گیرد. هنوز در خیلی از محاکم ثبت دادخواست به صورت سنتی و دفتری انجام می‌گیرد. هر چند اقدامات مؤثری در استفاده از تکنولوژی صورت گرفته است، اما به علت این که اولاً تکنولوژی دیر وارد دستگاه قضایی شده و ثانیاً تمام حوزه های قضایی سهم عادلانه‌ای در بهره برداری از آن ندارند، سیستم اطلاع‌رسانی یکپارچه در دادگستری دیده نمی‌شود. کمبود رایانه در خیلی از دادگستری ها کار را مشکل کرده است. در صورت وجود رایانه نیز، به سختی می‌توان به وسیله آن سابقه‌ای روشن و اطلاعاتی دقیق از یک موضوع خاص به دست آورد. با این وضعیت به علت در دست نداشتن اطلاعات نمی‌توان از طرح دعوی مشابه جلوگیری کرد. تنها پس از طرح دعوا، خواننده می‌تواند دادگاه را در جریان امر قرار دهد.

قانونگذار حق ایراد امر مطروحه را برای خواننده پیش بینی کرده، اما تا زمانی که خواننده ایراد را مطرح کند دعوا در جریان است و وقت دادگاه گرفته می‌شود. اگر ایراد خواننده در جلسه اول دادرسی مورد قبول دادگاه قرار گیرد حداقل زمان ممکن یعنی یک جلسه، بیهوده تلف می‌شود. اگر ایراد خواننده مورد قبول دادگاه نشود دادگاه رسیدگی ماهیتی می‌کند که معمولاً مستلزم تشکیل جلسات بعدی است. در تمام این موارد، اوقات دادگاه که می‌توانست با صرف شدن به دعوی دیگر، از تراکم دعوی بکاهد، تلف شده و موجب تراکم بیشتر دعوی می‌شود.

عدم نظارت دقیق بر دعوی طرح شده باعث شده اشخاص مانعی برای طرح مجدد دعوی مخومه در پیش پای خود نبینند و برای طرح دعوا به دادگستری قدم بگذارند. این اشخاص اغلب با بکار بستن حيله، تقلب، به گونه‌ای طرح دعوا می‌کنند که در صورت ایراد امر قضاوت شده از طرف خواننده با صدور قرار رد دعوا از طرف دادگاه مواجه نشوند؛ به عنوان مثال، همان خواسته قبلی را با الفاظ دیگری مطرح می‌کنند تا دادگاه را گمراه کنند. مثلاً خواسته را از «اثبات وقوع عقد بیع» به «تنفیذ مبایعه نامه» تغییر نمی‌دهند. متأسفانه به علت عدم شبکه اطلاع‌رسانی واحد نمی‌توان از ثبت این گونه دعوی جلوگیری به عمل آورد. هر چند این احتمال وجود دارد که طرح اینگونه دعوی عمداً و مغرضانه صورت نگرفته باشد، ولی باید گفت حتی اگر طرح دعوی مغرضانه نباشد، نظم دادرسی ایجاب می‌کند از طرح دعوی برای دومین بار جلوگیری شود. متضرر از یک حکم نادرست بایستی از طرق عادی و یا فوق العاده شکایت از آراء، رأی صادره را نقض نماید و از این طریق حق از دست رفته خود را بازیابد. عملکرد قانون‌گذار در برخورد با اینگونه افراد مغرض ضعیف بوده است. در مقررات قانونی برای جلوگیری از اقامه دعوی واهی تنها ماده ۱۰۹ ق. آ. د.

م. و تبصره آن به چشم می خورد. تبصره ماده ۱۰۹ ق. آ. د. م. می گوید: «چنانچه بر دادگاه محرز شود که منظور از اقامه دعوا تأخیر در انجام تعهد یا ایذاء طرف یا غرض ورزی بوده، دادگاه مکلف است در ضمن صدور حکم یا قرار، خواهان را به تأدیه سه برابر هزینه دادرسی به نفع دولت محکوم نماید.» با توجه به مقررات فعلی محکوم نمودن خواهان در این حالت به سه برابر هزینه دادرسی، ضمانت اجرای مناسبی به نظر نمی رسد، چرا که هزینه دادرسی در بسیاری از دعاوی، از جمله دعاوی مالی، ناچیز است. به علاوه با ابهام و اجمال موجود در این تبصره، معلوم نیست که اگر خواهان به دلیل اعسار، هزینه دادرسی را پرداخت نکرده، باز هم به سه برابر هزینه دادرسی محکوم می شود؟ مهمتر از همه این که این ماده هم در عمل چندان مورد استفاده قرار نمی گیرد و حتی این ضمانت اجرایی ضعیف هم تقریباً بلااستفاده باقیمانده است. (افشار نیا و مبین، ۱۳۸۸، ۴۸)

عوامل کندی دادرسی

تراکم دعاوی موجب طولانی شدن اوقات دادرسی و از این جهت، عامل اطاله دادرسی محسوب می شود. صرف نظر از تراکم دعاوی، در مورد اطاله دادرسی، از جهت دیگر نیز عواملی وجود دارد که موجب می شود از زمان دادرسی بهره برداری صحیح و دقیق صورت نگیرد. عواملی که باعث می شوند، زمان دادرسی از یک حداقل زمان منطقی و معقول فراتر رود و دادرسی با کندی جریان یابد؛ مثلاً، وقتی تشریفات لازم جهت تشکیل جلسه دادرسی رعایت نگردد یا این که به تشکیل جلسه، از زمان جلسه استفاده کامل و صحیح صورت نگیرد، تعداد جلسات دادرسی افزایش یافته و دادرسی دیرتر به نقطه پایان می رسد.

از آنجا که قوانین ماهوی، نسبت به قوانین شکلی نقش کمتری در کندی دادرسی دارند، در این ارتباط، ابتدا به طور مختصر قوانین ماهوی و سپس به طور مفصل قوانین شکلی مورد بررسی قرار می گیرد.

قوانین سنتی

پویایی قوانین با توجه به شرایط زمان و مکان، می تواند از هرج و مرج و بی نظمی جلوگیری نماید. از آنجا که اطاله دادرسی آشفتگی و هرج و مرج را موجب شده و معضل کنونی قضایی کشور ماست، در راستای مقابله با آن، قوانین ماهوی باید به گونه ای وضع شوند که علاوه بر آنکه از تراکم دعاوی می کاهند، از کندی دادرسی ها نیز جلوگیری نمایند.

همچنین باید از نگاه سنتی به بعضی قوانین مصوب مدرن که در سرعت دادرسی نقش مؤثری دارند، چشم پوشی نمود. یکی از این قوانین، قانون ثبت است که یکی از اهداف تصویب آن، سرعت در دادرسی بوده است. اگر در کنار این قانون، دیگر مقررات ثبتی نیز به خوبی اجرا شود در سرعت دادرسی ها تأثیر مثبتی دارد. متأسفانه، «وضعیت ثبت در حال حاضر با دو دهه قبل تغییر چندانی نکرده است. الگوی مقررات ثبت

از کشورهای غربی گرفته شده، با این تفاوت که سیستم کشورهای غربی با استفاده از تکنولوژی، به روز شده است. با این که در تمام کشورهای دنیا به جز افغانستان طرح کاداستر پیاده شده، در ایران به طور کامل انجام نشده است.» با توجه به این که پاسخ استعلامات محاکم در مورد وضعیت ثبتی املاک و مشخصات مالکین با تأخیر واصل و این امر موجب کندی دادرسی‌ها می‌شود، اجرای طرح کاداستر می‌تواند در این موارد اطاله دادرسی جلوگیری نماید. در صورت اجرای این طرح، اطلاعات املاک رایانه‌ای می‌شود و با دادن پلاک مربوطه می‌توان اسم و مشخصات مالک را دریافت نمود و با دادن یک اسم، به تمام پلاک‌های متعلق به صاحب اسم دست یافت.

اهمیت قائل شدن به اسناد رسمی نقش مؤثری در تسریع دادرسی دارد. برخلاف اسناد عادی که انکار و تردید در آنها جایز است، در اسناد رسمی انکار و تردید جایز نیست و راه بر روی کسانی که بی‌دلیل اهل مناقشه هستند، بسته است. از این جهت رسمی بودن سند راه دادرسی را کوتاه می‌نماید. (افشار نیا و مبین، ۱۳۸۹، ۵۴ و ۵۵)

تورم قوانین

در هر رشته‌ای از علوم، متخصصین برای خود ابزار کار دارند. در امر قضا و قضاوت، ابزار کار قاضی قوانین هستند، که هرچه دقیق و منسجم باشند، قاضی را سریعتر به سر منزل مقصود که همانا احقاق حق و اجرای عدالت است، رهنمون می‌شوند. در کشور ما، قوانین فعلی از جامعیت و انسجام کافی برخوردار نبوده و آن قدر زیاد است که موجب سردرگمی قضات و وکلا شده است. (حسینی، ۱۳۸۱، ۲۷)

به قول یکی از قضات، «در سیستم قضایی ما، قاضی به جای آنکه بیشتر از دانش قضایی و حقوقی خود استفاده کند، باید در جستجو برای یافتن قوانین پراکنده باشد.» قوانین آن قدر معارض و ناسخ و منسوخ هستند که مطالعه عمیق در قوانین و سایر منابع حقوقی اجتناب‌ناپذیر است. اگر قاضی بر قوانین تسلط کافی نداشته باشد، در برخورد با چنین مواردی، یا تصمیم لازم را بدون تأمل اتخاذ و یا اینکه جلسه دادرسی را به بهانه‌های مختلف تجدید نمی‌نماید، که این هر دو منجر به اطاله‌ی دادرسی می‌شود. در این زمینه، نبود یک شورای دائمی که کلیه قوانین را زیر نظر داشته باشند و قوانین پراکنده و معارض را پالایش کنند نیز، مزید بر علت است. (افشار نیا و مبین، ۱۳۸۹، ۵۶)

فقدان قوانین

در بسیاری از موضوعات مدنی، قوانین صریح وجود ندارد. اصل ۱۶۷ قانون اساسی و ماده ۳ ق. آ. د. م. تکلیف دادرس را در صورت مواجهه با این موضوعات مشخص نموده است.

در شرایط کنونی، با وجود تراکم شدید دعاوی در محاکم و اشتغال وقت دادگاه، رجوع دادرس به منابع معتبر اسلامی یا فتاوی معتبر به سختی امکان‌پذیر بوده و در صورت امکان نیز، موجبات کمندی دادرسی را

فراهم می آورد. نباید تصور کرد در آنجا که با فقدان قوانین مواجهیم، قوانین موجب تورم قوانین خواهد شد؛ زیرا آنچه در تورم قوانین خودنمایی می کند، بیشتر پراکندگی قوانین است و گرنه کثرت مواد قانونی اگر همراه با دلیل منطقی باشد، مطلوب است.

به عقیده یکی از حقوقدانان، در ارائه طرح جامع قانون مدنی، «از کثرت مواد قانونی نباید هراسید زیرا اگر طرح جامعه باشد و تقسیم بندی فصول و باب ها منطقی و تحت نظام باشد از مطالعه تمام مواد یک فصل برای یافتن یک ماده مورد نظر جلوگیری می کند و به آسانی ماده مطلوب به دست می آید، مضافاً بر این که از صرف وقت برای استنباط در موارد سکوت قانون، جلوگیری به عمل می آید.» به عنوان مثال، «باب اتلاف و تسبیب در قانون مدنی ما فقط سه ماده دارد. آیا تمام مطالب را از آن سه ماده، به ضرب اجتهاد و استنباط می توان استخراج کرد؟ ظرفیت ماشین استنباط، نامحدود نیست. پس باید چاره اندیشی کرد و آن، تهیه طرح جامع برای اصلاح قانون مدنی است.» (جعفری لنگرودی، ۱۳۷۹، ۶۸۲)

قوانین شکلی

قوانین شکلی آن قدر در اطلاع دادرسی تأثیرگذار است که تأثیر قوانین ماهوی در برابر آنها، اصلاً به چشم نمی آید. یکی از مهمترین قوانین شکلی مقررات آیین دادرسی مدنی می باشد. این قانون دارای قسمت های مختلفی است؛ مقررات مربوط به سازمان قضایی، مقررات مربوط به صلاحیت و مقررات آیین دادرسی به معنای اخص از جمله این قسمتها است که در این بین مقررات آیین دادرسی به معنای اخص، نقش بیشتری در اطلاع دادرسی دارد. به همین دلیل، در یک قسمت به عوامل اطلاع دادرسی ناشی از این مقررات و در قسمت دیگر به سایر مقررات شکلی که در کندی دادرسی نقش دارند می پردازیم.

الف: مقررات آیین دادرسی مدنی به معنای اخص

مقررات آیین دادرسی مدنی به معنای اخص، شامل اصول، قواعد و مقرراتی است که طرز تنظیم دادخواست، ابلاغ آن، ارائه دلیل، رسیدگی به دعوا، طرق صدور حکم، طرق شکایت از آراء دادگاه و اجرای آن را پیش بینی نموده است. این مقررات اصولاً، از قوانین آمره شمرده می شوند و بنابراین توافق خلاف آنها مؤثر نمی باشد. در بین این مقررات آنها که عامل اطلاع دادرسی محسوب می شوند و از نظم و اسلوب منطقی خاصی پیروی نمی کنند و باید آنها را در میان مواد قانونی جستجو کرد. به جهت برقراری ارتباط منطقی بین مطالب این قسمت، مقرراتی که راجع به اقامه دعوا، جریان دادرسی، طواری دادرسی، صدور رأی و اعتراض به رأی، عامل اطلاع دادرسی محسوب می شود، به ترتیب مورد تجزیه و تحلیل قرار می گیرد. (شمس، ۱۳۸۳، ۱، ۲۲)

اول: اقامه دعوا

دعوا در اصطلاح حقوقی، «عملی است که برای اجرای حقی که مورد تجاوز واقع شده است، در دادگاه انجام می‌گیرد.» (صدر زاده افشار، ۱۳۷۹، ۱) در تعریف دیگری، «دعوا توانایی قانون مدعی حق تضييع یا انکار شده در مراجعه به مراجع صالح در جهت به قضاوت گزاردن وارد بودن یا نبودن ادعا و ترتب آثار مربوط است.» (شمس، ۱۳۸۳، ۱، ۲۹۶) همچنین گفته شده، «دعوا، حقی است که به موجب آن اشخاص می‌توانند به دادگاه مراجعه کنند و از مقام رسمی بخواهند که به وسیله اجرای قانون، از حقوقشان در برابر دیگری حمایت شود. مراجعه به دادگاه و اجرای این حق همیشه به وسیله عمل حقوقی خاصی انجام می‌گیرد که «اقامه دعوا» نام دارد. (کاتوزیان، ۱۳۷۹، ۱۱۸) اقامه دعوا مستلزم وجود شرایطی است و هر چند که بدون این شرایط اقامه دعوا امکان‌پذیر است، اما نبودن شرایط یا شرایط مورد اشاره موجب می‌شود که دادگاه، اگر چه وارد رسیدگی شود، اما از رسیدگی به ماهیت دعوا، یعنی بررسی وجود یا فقدان حق اصلی مورد ادعا و تضييع یا انکار آن و ترتب آثار قانونی مربوط، در قالب حکم ممنوع شود، نتیجه چنین حالتی، علی‌الاصول، صدور قرار رد یا عدم استماع دعوا علیه خواهان است. (شمس، ۱۳۸۳، ۳۰۲) نتیجه‌ای هم که عاید دادگستری می‌شود تراکم بیهوده دعاوی و مشغولیت بی‌فایده وقت دادگاه است، که در گفتار پیشین به آن پرداخته شد.

ذی‌نفعی و اهلیت خواهان؛ داشتن سمت در مواردی که شخصی به نمایندگی از دیگری، اقامه دعوا می‌نماید، اقامه دعوا در مدت قانونی و . . . از شرایط اقامه دعوا است. اقامه دعوا با تقدیم دادخواست صورت می‌گیرد. پس از طی تشریفات خاصی، دادخواست و پیوست‌های آن به خواننده ابلاغ شود. در اینجا، مقررات قانونی که در هر یک از این مقاطع موجب کندی دادرسی می‌شود، مورد بررسی قرار می‌گیرد.

دادخواست و شرایط آن

«شروع رسیدگی در دادگاه مستلزم تقدیم دادخواست می‌باشد.» (شمس، ۱۳۸۳، ۱، ۲۹۶) «دادخواست یکی از مهم‌ترین برگه‌های قضایی است که برای اقامه دعوا یعنی آغاز سخن و گفتگو در موضوع حق مورد مزاحمت به کار بسته می‌شود. این سند مدعای خواهان را در صورتی می‌تواند روشن بکند که فصیح و صریح و جامع تمام ارکان دعوا باشد. در تنظیم آن هر قدر براساس یک نقشه دقیق و ماهرانه سعی شود، مانند دقتی است که در پی‌ریزی یک ساختمان می‌شود. به همین مناسبت است که قانون قواعد شکلی آن را جزء انشاء، یعنی نکاتی که با نظم و ترتیب در متن آن باید تصریح و اسنادی که باید به آن پیوست گردد، پیش‌بینی نموده است، تا از تقدیم دادخواست‌های ناقص که هم موجب تضييع حقوق و هم سبب اطلاع دادرسی و اتلاف وقت دادگاه‌هاست احتراز شود. دادخواست پایه قضاوت است. جامع و رسا بودن آن از زحمت دادرسان می‌کاهد و کشف حقیقت و حکومت را بر آنان آسان می‌کند.» (متین دفتری، ۱۳۷۸،

شرایط دادخواست و ضمانت اجراهای آن در مواد ۵۱ به بعد قانون آیین دادرسی مدنی پیش بینی شده است. به طور کلی، می توان شرایط دادخواست را با توجه به ضمانت اجرای آنها، به سه دسته تقسیم نمود. شرایطی که ضمانت اجرایی برای آنها تعیین نگردیده است؛ شرایطی که ضمانت اجرایی آنها رد فوری دادخواست می باشد و شرایطی که اگر دادخواست نداشته باشد، موجب توقیف آن و صدور اخطار رفع نقص می شود.

ماده ۵۱ ق. آ. د. م. مقرر می دارد: «دادخواست باید... بر روی برگ های چاپی مخصوص نوشته...» شود. این امر باعث سهولت و سرعت در جریان امور می شود. اگر دادخواهی با غیر از برگ های چاپی مخصوص صورت گیرد، رسمیت ندارد و اصولاً چنین برگ هایی دادخواست شمرده نمی شوند و شایسته ثبت در دفتر ثبت دادخواست نیز نمی باشند. محکمه عالی انتظامی قضات نیز «پذیرفتن و به جریان انداختن عرض حالی که در اوراق غیر رسمی تنظیم شده» را تخلف اعلام نموده است. (متین دفتری، ۱۳۷۸، ۳۱۶)

تنظیم دادخواست به زبان فارسی و امضای دادخواست از دیگر شرایطی است که در قانون آیین دادرسی مدنی ضمانت اجرایی برای آنها پیش بینی نشده است. در مورد این شرایط، در حالی که موضع بعضی از شعب دیوان عالی کشور و دادگاه عالی انتظامی قضات انعطاف ناپذیر می نماید، برخی آرای صادره مبین امعان نظر ارفاقی نسبت به تقدیم کنندگان چنین برگ هایی، به استثنای شرط نوشته شدن دادخواست به زبان فارسی، می باشد.

نکته اساسی این است که دادخواهی در خصوص هر دعوایی تنها، یک بار امکان پذیر است و با صدور حکم و قاطعیت آن، نتیجه دعوا برای همیشه، علی الاصول، مشخص می شود و آثار منفی حکم صادره، که می تواند تمام دارایی خواهان را تحت تأثیر قرار دهد، به نحو غیرقابل برگشتی به وی تحمیل می گردد. بررسی قانون آیین دادرسی مدنی و رويه قضایی به روشنی مبین این امر است که توجه نکردن اصحاب دعوا به تشریفات دادرسی، از جمله خواهان، می تواند موجب محکومیت طرفی گردد که در ماهیت ذی حق است.

بنابراین لازم است از همان ابتدا خواهان به خطیر بودن اقدام و اهمیت رعایت تشریفات آگاه گردد. تنظیم دادخواست نخستین اقدام خواهان در دادگاه است و بنابراین، مناسب ترین زمانی که اهمیت و آثار تشریفات باید به خواهان تفهیم شود همین مقطع است. در نتیجه اگر با «نظر ارفاقی» و اغماض در خصوص این شرایط با خواهان رفتار شود، همین روش اهمال و ملاحظه را ادامه خواهد داد که در نهایت علاوه بر این که به سود او نمی باشد، دادرسی سریع و دقیق عادلانه را با مشکل جدی مواجه می نماید. (شمس، ۱۳۸۳، ۲، ۲۷)

طبق بند ۱ ماده ۵۱ ق. آ. د. م. ذکر مشخصات خواهان شامل نام، نام خانوادگی، نام پدر، سن، اقامتگاه و حتی الامکان شغل خواهان در دادخواست ضروری است و به دلالت تبصره آن، «در صورتی که دادخواست توسط وکیل تقدیم شود مشخصات وکیل نیز باید درج شود.»

قید سن خواهان از جهت تشخیص اهلیت، شاید قابل دفاع به نظر برسد، اما مشخص نیست که قید سن در مورد وکیل چه ضرورتی دارد؟ در هر صورت هیچ ضمانت اجرایی برای آن وجود ندارد. مشکل دیگر این است که وقتی در بالای قسمت ستون دادخواست، کلمه «سن» قید شود، خواهان به اشتباه گمان می‌کند که درج سن خواننده نیز لازم است، که این امر می‌تواند خواهان را با مشقت مواجه سازد. نکته دیگر اینکه، در حال حاضر در فرم‌های دادخواست موجود در اکثر دادگستری‌ها، در ستون دادخواست جایی برای «سن» پیش‌بینی نشده است. علت این است که این فرم‌ها مربوط به قبل از تصویب قانون آیین دادرسی مدنی مصوب ۱۳۷۹ است و در صفحه پشت آنها موادی از قانون آیین دادرسی مدنی قدیم درج شده که بعضاً مفاد آن با مواد قانون جدید، مغایرت و شماره‌های آن نیز تفاوت دارد. این موارد می‌تواند موجبات سردرگمی و اشتباه خواهان را فراهم آورده و باعث اطاله دادرسی شود.

به جهت پرهیز از اطاله دادرسی، قانونگذار در ماده ۵۱ خصوصاً بندهای ۴ و ۵ و ۶، دقیقاً ذکر مواردی را در دادخواست لازم دانسته که به صریح بودن دادخواست کمک می‌نماید. (مهاجری، ۱۳۷۸، ۱، ۹۷) تمامی ادله و وسایل اثبات دعوا باید در دادخواست تصریح گردد تا با ابلاغ آن به خواننده و اطلاع وی امکان تدارک دفاع در برابر آنها میسر گردد و حق دفاع وی تضییع نگردد. پذیرش ادله از خواهان، پس از تقدیم دادخواست، منحصر به ادله ای است که، در پاسخ به دفاع خواننده استناد به آنها ضروری است؛ (ماده ۹۷ ق. آ. د. م) اگر چه با عنایت به مواد ۲۸ لایحه قانونی تشکیل دادگاههای عمومی مصوب ۱۳۵۸ شورای انقلاب و ۱۹۹ ق. آ. د. م. شاید تصور رود که دادگاه در پذیرش ادله، در غیر مورد مزبور نیز، مجاز می‌باشد اما نظر به این که در هر حال ادله مورد استناد هر یک از طرفین باید، در جهت ایجاد فرصت دفاع، به اطلاع مقابل رسانده شود، روشن است که پذیرش ادله در خارج از مهلت‌های مصرح، تا چه اندازه موجب اطاله دادرسی و افزایش تراکم کار در محاکمو تأخیر در احقاق حق خواهد گردید. (شمس، ۱۳۸۳، ۵۵)

موارد توقیف دادخواست در ماده ۵۳ ق. آ. د. م. ذکر شده است. ماده ۵۴ ق. آ. د. م. نیز تکلیف مدیر دفتر را مشخص کرده و او را ملزم به صدور اخطار رفع نقص کرده است. متأسفانه اجرای این مواد در شرایط کنونی باعث تراکم کار در دفتر دادگاه و کندی جریان امور شده است.

به علاوه پذیرش دادخواست ناقص بر حجم کار دایره ابلاغ افزوده و جریان رسیدگی را کند کرده است. در حال حاضر تراکم کار دفتر دادگاه ابلاغ آن قدر زیاد است که بعضاً مشاهده شده که مدیر دفتر پس از پذیرش دادخواست و پیوست‌های آن، با اظهار این مطلب که فعلاً فرصت کافی برای ملاحظه دادخواست و بررسی نواقص در اختیار ندارد، و در صورت وجود موارد نقص نیز با مشکلات وجود در دایره ابلاغ اخطاریه رفع نقص دایره ابلاغ می‌شود، به خواهان توصیه کرده که دوباره پس از چند روز برای پیگیری دادخواست، به دفتر دادگاه مراجعه کند تا آنکه با اطاله دادرسی مواجه نشود.

در این حالت هر چند خواهان با اطاله چند روزه مواجه می‌شود، اما صلاح را در این می‌بیند که به توصیه دلسوزانه مدیر دفتر که در واقع دفع افسد به فساد کرده است گوش فرا دهد، تا از اطاله چند ماهه جلوگیری

به عمل آورد. در این گونه موارد اگر پیگیری مستمر صورت نگیرد، بعضاً دیده شده که پرونده ماه ها، خود معطل مانده و احقاق حق خواهان با اطاله مواجه شده است.

برای این که با این مشکلات مواجه نشویم، بهتر است که قانون گذار پذیرش دادخواست ناقص و صدور اخطاریه رفع نقص را منع کند. اگر از همان ابتدا حتی الامکان چنین دادخواستی پذیرفته نشود، خواهان پیشاپیش تمام تلاش خود را جهت تقدیم دادخواست غیر ناقص به کار خواهد بست و در این صورت، غالباً کار او با سرعت و سهولت بیشتری پیش خواهد رفت.

اگر چه عده ای معتقدند که، «اگر به اعتبار ناقص بودن دادخواست تاریخ تقدیم آن به تأخیر افتد، ولو اینکه نقائص برطرف شود، خواهان به حقوق خود نخواهد رسید.» (مهاجری، ۱۳۷۸، ۹۹-۱۰۰)

اما این مشکل در مقابل مشکلات عظیم ناشی از پذیرش دادخواست ناقص، به چشم نمی آید و ناچیز به نظر می رسد. ضمن آنکه در کنار آن می توان برای حفظ حقوق اصحاب دعوا اصلاحات لازم را در تعدد اندکی از مواد قانونی به عمل آورد. مثلاً در ماده ۱۳۵ ق. آ. د. م. که مقرر می دارد: «هر یک از اصحاب دعوا که جلب شخص ثالثی را لازم بدانند، می تواند تا پایان جلسه اول دادرسی جهات و دلایل خود را اظهار کرده و ظرف سه روز پس از جلسه با تقدیم دادخواست از دادگاه درخواست جلب او را بنماید، چه دعوا در مرحله نخستین باشد یا تجدید نظر»، می توان مهلت سه روزه برای تقدیم دادخواست جلب ثالث را به یک هفته یا ده روز افزایش داد. چه آنکه اگر دادخواست ناقص، ظرف سه روز پذیرفته شود و مهلت ده روزه هم به جانب ثالث پس از ابلاغ اخطاریه رفع نقص، برای رفع نقص داده شود، این امر به معنای مفتوح گذاشتن باب سوء استفاده برای آنان که در پی اطاله دادرسی هستند، می باشد. در چنین حالتی خواننده دعوای اصلی می تواند با تقدیم دادخواست ناقص جلب ثالث در مهلت سه روزه، با توجه به تراکم کار دفتر و دایره ابلاغ، تا وصول ابلاغ اخطاریه رفع نقص و سپری شدن مهلت ده روزه رفع نقص، چند ماه دادرسی را با اطاله مواجه سازد.

ماده ۶۳ قانون آیین دادرسی مدنی مصر مقرر داشته است. «دعوا در دادگاه براساس خواسته خواهان با تقدیم دادخواست به دفتر دادگاه اقامه می شود مگر اینکه قانون خلاف آن را مقرر دارد.

دادخواست باید شامل موارد ذیل باشد:

– نام و نام خانوادگی، حرفه یا شغل و اقامتگاه خواهان و نام و نام خانوادگی، حرفه یا شغل، سمت و اقامتگاه خواهان.

– نام و نام خانوادگی، حرفه یا شغل و اقامتگاه خواننده و اگر اقامتگاه او معلوم نباشد آخرین اقامتگاهی که داشته است.

– تاریخ تقدیم دادخواست.

– دادگاهی که دعوا در آنجا اقامه شده است.

– ذکر اقامتگاه اختیاری خواهان در شهرستانی که مقرر دادگاه آنجاست در صورتی که در آنجا اقامتگاه نداشته باشد.

– حقایق دعوا و خواسته های مدعی و اسناد آن.

چنانچه ملاحظه می شود، برخلاف قانون ایران، در قانون مصر ذکر سن خواهان در دادخواست لازم نیست. همچنین برخلاف قانون ایران که «حتی الامکان شغل خواهان» باید در دادخواست ذکر شود، طبق قانون مصر درج شغل یا حرفه خواهان در هر صورت لازم است.

طبق ماده ۶۵ قانون آیین دادرسی مصر، خواهان باید هنگام تقدیم دادخواست تمام هزینه ها را پرداخت کند و دادخواست باید کامل تقدیم شود. اصولاً در قانون آیین دادرسی مدنی مصر، موردی در رابطه با پذیرفتن دادخواست ناقص و متعاقب آن صدور اخطاریه رفع نقص مشاهده نمی شود، که این امر در پیشگیری از اطاله دادرسی تأثیر بسزایی دارد. اگر در قانون ایران پذیرش دادخواست ناقص ممنوع، و مدیر دفتری که دادخواست ناقص را می پذیرد، متخلف محسوب گردد، از اطاله دادرسی در محاکم حقوق ایران کاسته خواهد شد.

نتیجه گیری

اطاله دادرسی از عوامل بسیاری همچون قانون شکلی و ماهوی و در پی آندو قانون مدنی و کیفری که در خلال آن تنوع قانونی موجود نشأت می گیرد و نیز عملکرد ناصحیح قضات و کارکنان اداری قضایی اطاله دادرسی را چندین برابر می نماید.

طولانی شدن رسیدگی ها باعث ایجاد مشکلات عدیده ای برای دولت و مردم می شود و در زمان حاضر در نظام قضایی کشور ما مشکل اطاله دادرسی به وضوح خود نمایی می کند. موضوع به حدی ثابت و روشن است که نیازی به ارائه مدرک و دلیل و برهان برای اثبات آن نیست و از هر ارباب رجوعی که سر و کارش به مراجع قضایی افتاده باشد سؤال شود بطور یقین اولین حرف و یا گله مندی او از طولانی بودن زمان دادرسی و پیچیدگی های آن خواهد بود لذا ما با فرض ثابت بودن وجود اطاله دادرسی در نظام قضایی کشورمان تحقیقات خود را روی شناسایی علل این اطاله و یافتن راه حل های علمی و عملی رفع آنها متمرکز نموده ایم و در ابتدا نیز این سؤال برای ما پیش آمد آیا اساساً در دادرسی سرعت عمل محاکم قضایی در حل و فصل دعاوی لازم است یاخیر؟ بطور قطع در صورتیکه دادرسی طولانی باشد موجب وارد آوردن اضرار به اصحاب دعاوی به عنوان شهروندان خواهد شد و بر اساس قاعده «الاضرر» و به حکم عقل و منطق بایستی با شناخت علل و عوامل اطاله دادرسی نسبت به رفع ضرر از مردم اقدام نمود.

به علت تأخیرهای زیاد که در اجرای مجازات ها پیش می آید درد و التهاب ناشی از جنایات از خاطره جامعه و مجرمین محو می شود از این رو مجازات های دیر هنگام فاقد آثار بازدارندگی و ارباب و جنبه اصلاحی خواهند بود و روحیه قانون گریزی بین مجرمین افزایش می یابد.

تعاملها و معطلی های زیاد در برخی دعاوی خانوادگی مثل سخت گیری در صدور حکم طلاق برای جدایی زوجین خواهان طلاق سبب وقوع جنایات و انواع دیگر توطئه و دسیسه های آنها علیه هم می شود. در غالب موارد رسیدن به حق در دعاوی مدنی بسیار طول می کشد و صاحب حقی که پس از سال ها معطلی طلب خود را از بدهکار وصول نماید رشد بی رویه قیمت ها و تورم و گرانی سرسام آور و اقتصاد مریض در کشور ما نیز مزید بر علت شده و چنین فردی در زندگی خود عقب خواهد افتاد. گذشت زمان سبب کهنگی دلایل و مدارک می شود و هر چه از عمر یک پرونده و دادرسی سپری شود بر پیچیدگی های آن افزوده شده و احقاق حق را مشکل تر خواهد نمود بنابه مراتب ما در نظام قضایی خود از اطاله دادرسی رنج می بریم و علل و عوامل این امر نیز متعدد و مختلف هستند و ما در مباحث خود از جمله به علل و عواملی از قبیل نقص و تورم قوانین و فقدان سیاست جنایی و قضایی خاص در کشور خود اشاره کرده ایم و عدم توجه به وضعیت مالی و امکانات قوه قضاییه از دیگر علل مهمی است که مانع توسعه و گسترش این تشکیلات شده است و نیروی انسانی کارآمد و واجد کیفیت نیز به حد کافی در اختیار ندارد و قوه قضاییه کشور ما نه تنها از نظر سطح امکانات از لحاظ کمی و کیفی متاسفانه با تشکیلات مشابه مربوط به کشورهای هم سطح خود بسیار پایین تر است. بلکه حتی از بسیاری از وزارتخانه ها و شرکت های داخلی نیز پایین تر بوده و قضات این تشکیلات به عنوان محور اصلی در امر قضا فاقد انگیزه شده اند. لذا چون رفع بسیاری از علل اطاله دادرسی برمی گردد به همکاری و تعامل سایر قوای کشور با این تشکیلات، از اینرو لازم است چنانچه کشور ما خواهان یک تشکیلات قضایی قوی و منسجم و مدرن باشد بایستی تمام قوای کشور در این جهت همسو شده و با فرانگری به قضایا و به جهت داشتن تشکیلات قضایی مقتدر و مستقل، دغدغه های این مجموعه را مرتفع نمایند و مسئولین این قوه نیز با برداشتن گام های اساسی در تنش زدایی با سایر قوا به همگان استقلال این قوه را عملاً ثابت نموده و دامن آن را از هرگونه شائبه ای مبنی بر پرداختن به امور غیر قضایی بزدایند وسیله سلامت سایر دستگاه ها و پیشرفت اصلاحات کشور را نیز تضمین نماید. و در صورت عدم توجه جدی به مشکلات اساسی این قوه ما به طور قطع شاهد افزایش قانون شکنی ها و بی باکی مجرمان مختلف از طبقات مختلف جامعه خواهیم بود و با برخی برنامه های مقطعی و یا محلی و کم کردن تعدادی از آمار پرونده ها از طریق فشار بر قضات و تحمیل کار اضافی در خارج از وقت اداری بر آنها و یا صرفاً اصلاح برخی قوانین و عدم توجه به بسیاری از قضایای مهم دیگر سبب حل مشکلات بطور ریشه ای و اساسی نخواهد شد.

فهرست منابع و مآخذ

- اتابکی، پرویز. (۱۳۷۸). فرهنگ جامع کاربردی فرزانه. تهران: فرزانه. چاپ اول.
- آشوری، محمد. (۱۳۷۱). آیین دادرسی کیفری. تهران: سمت. ج ۲. چاپ اول.
- افشار نیا، طیب و مبین، حجت. (۱۳۸۹). اطاله دادرسی و توسعه قضایی. تهران: خرسندی.
- امامی، سید حسین. (۱۳۷۴). حقوق مدنی. تهران: اسلامیه. ج ۶. چاپ ششم.
- بازرگان زاده، مجتبی. (۱۳۸۷). بررسی اطاله دادرسی در رویه قضایی دیوان اروپایی حقوق بشر. پایان نامه کارشناسی ارشد حقوق بشر. دانشگاه تهران.
- بیگ زاده آروق. صفر. (۱۳۸۲). تدوین و گردآوری علمی قوانین. مجله مجلس و پژوهش. شماره ۳۸. سال دهم.
- جعفری لنگرودی، محمد جعفر. (۱۳۷۹). محشای قانون مدنی. تهران: گنج دانش. چاپ دوم.
- جعفری لنگرودی، محمد جعفر. (۱۳۹۰). مبسوط در ترمینولوژی حقوق. تهران: گنج دانش. ج اول. چاپ پنجم.
- سلماسی، غلامرضا. (۱۳۸۲). قوانین در ارتباط با بیماری‌های روانی. مجله حقوقی و قضایی دادگستری. شماره ۴۳.
- شمس، عبدالله. (۱۳۸۳). آیین دادرسی مدنی. تهران: دراک. ج ۳ و ۱، چاپ ششم.
- صابر، محمود. (۱۳۸۸). آیین دادرسی دیوان کیفری بین‌المللی. بی‌جا: دادگستر.
- صابر، محمود. ناظریان، حسین. (۱۳۹۳). معیارها و تضمین‌های دادرسی عادلانه در مرحله تحقیقات مقدماتی. پژوهش‌های حقوق تطبیقی. دوره ۱۳. ش ۴.
- صدر زاده افشار، سید محسن. (۱۳۷۹). آیین دادرسی مدنی و بازرگانی. تهران: ماجد. چاپ پنجم.
- عمید، حسن. (۱۳۷۱). فرهنگ عمید. تهران: امیرکبیر. چاپ هشتم.
- فضائلی، مصطفی. (۱۳۸۷). دادرسی عادلانه. تهران: مؤسسه شهر دانش. چاپ اول.
- کاتوزیان، ناصر. (۱۳۹۵). مقدمه عمومی علم حقوق. قدس رضوی: گرجی.
- کدخدایی، عباسعلی. (۱۳۹۳). بازخوانی نظام قضایی جمهوری اسلامی ایران. تهران: دانشگاه امام صادق. چاپ دوم.
- متین‌دفتری، احمد. (۱۳۷۸). آیین دادرسی مدنی و بازرگانی. تهران: مجد. جلد اول. چاپ اول.
- مهاجری، علی. (۱۳۷۸). رسیدگی‌های خارج از نوبت در محاکم عمومی. تهران: گنج دانش. چاپ اول.
- موسوی مقدم، محمد. (۱۳۸۲). هنر قانون‌نویسی. مجله حقوقی و قضایی دادگستری. مجتمع قضایی شهید بهشتی با همکاری مهدی ساحلی. شماره ۴۳.
- نصیری، مرتضی. (۱۳۸۲). ملاحظاتی در باب قانون‌گذاری. مجله مجلس و پژوهش. شماره ۳۸.